

Український нобелівський лауреат у Львові

Україна має великий ресурс талантів, освічену молодь, здорову систему університетів і всі шанси бути передовою державою. Але потрібно збільшувати фінансування науки, щоб молодь не покидала територію України...

Євген-Зенон Стахів

(лауреат Нобелівської премії миру, 2007)

Василь Шендеровський
доктор фіз.-мат. наук, професор,
пров. наук. співроб.
Інституту фізики НАН України,
м. Київ

XXI століття. Гігантський стрибок технічного прогресу. Кожна нація пишається своїми геніальними представниками науки, техніки і культури. Заповітною мрією чи не кожного вченого є Нобелівська премія, яка присуджується здебільшого за конкретне особисте відкриття, дослідження, видатний твір чи миротворчу діяльність. Чітко виписується фактично одне речення, в якому міститься оцінка напруженої інтелектуальної роботи мозку, рук і душі творця.

10 грудня 1901 року, у п'ятиріччя від дня смерті *Альфреда Нобеля*, відбулося перше вручення премій його імені. Серед відзначених був і фізик *Вільгельм Конрад Рентген* за відкриття «...променів, які носять його ім'я...» (X-променів). Оцінюючи доробок багатьох вчених, які були причетні до здійснення цього епохального відкриття (*Ленард, Крукс, Гітторф, Рентген, Пуллой* та ін.), нині можна з великою вірогідністю стверджувати, що першим лауреатом Нобелівської премії з фізики мав би бути наш земляк *Іван Пуллой*... Але на все воля Божа!

Нині статистика засвідчує, що Україна не має своїх лауреатів Нобелівської премії, але вони є серед вихідців з України: українці за місцем появи на світ, зростання, наукової та літературної діяльності. Згадаймо, бодай коротко, уродженців та синів України різних національностей, які сягнули високої Нобелівської нагороди. Найперше, це *Ілля Мечников* (народився в с. Іванівка Харківської губернії), славетний бактеріолог та імунолог, який отримав премію 1908 року за дослідження з імунології; *Зельман Ваксман* (містечко Нова Прилука Липовецького району на Вінниччині) – премія 1952 року у галузі фізіології та медицини за відкриття стрептоміцину, першого антибіотика, ефективного при лікуванні туберкульозу; *Саймон Кузнець* (м. Харків) – премія з економіки 1971 року; *Роальд Гофман* (м. Зблочів Львівської області) – премія 1981 року в галузі органічної та квантової хімії (листуєся з цим видатним вченим, який засвідчує свою любов до України такими словами: «Україна – обітована земля мого серця»); *Георгій Шарпак* (містечко Дубровиця Рівненської області) – премія 1992 року з фізики за розробку приладу для реєстрування космічних частинок; *Шмуель Агнон* (м. Бучач Тернопільської області) – премія у галузі літератури 1966 року...

Минуло вже понад 100 років з часу вручення першої Нобелівської премії, вчені світу здійснили немало відкриттів і лише деякі з них були удостоєні цієї високої нагороди. Нині є вагомі підстави твердити, що Україна, українські вчені мали загальноновизнані досягнення міжнародного рівня як у фундаментальних наукових дослідженнях, так і в прикладній науці. Ось хоча б деякі з них: створення теорії будови ядра (*Дмитро Іваненко*, нар. в м. Полтаві); явище просвітлення оптики (*Олександр Смакула*, нар. в селі Доброводи, Тернопільщина); один із авторів американської ядерної зброї (*Георгій Кістяківський*, нар. в м. Києві); принцип та реалізація електронного телебачення (*Борис Грабовський*, син відомого українського поета-поліглата *Павла Грабовського*, нар. в м. Тобольську, Російська імперія); синтез сечової кислоти (*Іван Горбачевський*, нар. в с. Зарубинцях Тернопільської області); явище хемосинтезу (*Сергій Виноградський*, нар. в м. Києві); пересадка вперше у світі людського органа – нирки

Євген-Зенон Стахів

(**Юрій Вороний**, нар. в селі Журавці Полтавської губернії); винахід магнітних головок для персональних комп'ютерів (**Любомир Романків**, нар. в м. Жовкві, Львівської області); явище хроматографії (**Михайло Цвіт**, нар. в м. Асті, Італія; батько, **Семен Миколайович Цвіт**, походив із українсько-го козацького роду *Колядинських*)...

Внесок українських вчених у розвиток наукової думки та прогресу є вагомим. І нарікати на недостатню увагу до цього доробку з боку Нобелівських установ, певно, не варто. Очевидно, визначення імені лауреата залежить від багатьох причин та від авторитету держави, громадянином якої є той чи інший кандидат. Головне – це належна освіта та наука, плідна праця видатних особистостей та їх досягнення. Тоді стають реальними надії на справедливую оцінку світовим співтовариством здобутків громадян суверенної держави України, і нагороди будуть...

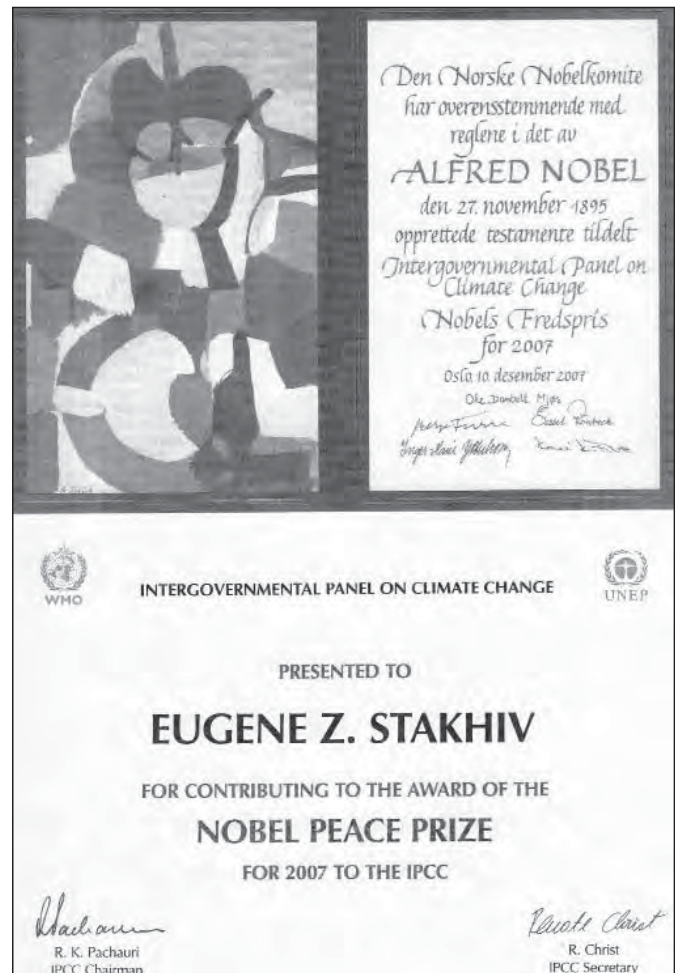
Підтвердженням цього є наша розповідь про неординарну подію, яка відбулася наприкінці лютого 2019 року у місті Лева і яка, на мій погляд, повинна була б сколихнути наше суспільство, бодай наукову еліту та інтелігенцію. Мова йде про приїзд до Львова лауреата Нобелівської премії миру 2007 року, українця за походженням, наукового співробітника Інституту водних ресурсів Корпусу інженерів армії США і наукового співробітника відділу географії та екології в університеті Джона Гопкінса (Балтимор, США), професора **Євгена-Зенона Стахіва**.

Подія відбулася, і це вже добре. Але, як зазначив один із дослідників українського нобелівського руху, відомий український журналіст, письменник **Віталій Аблицов**: «... прикро, що наша наукова громадськість, зрештою Національна академія наук ще до сьогодні належним чином не відреагувала на з'яву справді українського Нобелівського лауреата...»

Будучи певною мірою ініціатором цього заходу та учасником усіх урочистостей, я хотів би поділитися своїми спогадами про перебування Є.-З. Стахіва у Львові (оскільки журналісти, на жаль, не на все звернули увагу).

Отож все почалося з мого виступу на пленарному засіданні Наукового товариства ім. Т. Шевченка у жовтні 2018 року, присвяченому 145-річчю його заснування з доповіддю про видатних українських вчених, дійсних членів НТШ, які змінили світ. Наприкінці засідання один із учасників звернувся до мене із запитанням (претензією): «*чого це Ви все про тернополян та полтавчан розповідаєте, а про львів'ян майже нічого?..*» Мені тоді й прийшла думка про те, що у четвертому томі моєї книжки «Нехай не гасне світ науки» є нарис про українця, який народився у Львові(?) і став лауреатом Нобелівської премії у 2007 році. Коли я писав нарис про нього, я не був певен про місце його народження, але згодом, поспілкувавшись з **Віталієм Аблицовим**, переконався, що вчений таки народився у Львові. Тоді я й розповів учасникам зборів про Євгена-Зенона Стахіва, дав координати вченого, започаткував листування з ним... Згодом сам Є. Стахів уточнив місце свого народження – це Інсбрук.

Завдяки енергійним зусиллям члена НТШ, голови історико-краєзнавчого товариства «Літопис» **Романа Мелеха** було розроблено програму перебування лауреата Нобелівської премії миру Євгена-Зенона Стахіва, погоджено її з місцевою владою та керівництвом львівських університетів. Після цього голова НТШ, доктор фізико-математичних наук, професор, академік НАНУ **Роман Михайлович Кушнір** надіслав запрошення Євгену-Зенону Стахіву відвідати місто Львів від 28 лютого до 1 березня та провести низку зустрічей з науково-освітнянською та студентською спільнотою.

Диплом Нобелівського лауреата Євгена-Зенона Стахіва

Євген-Зенон Стахів, голова НТШ Роман Кушнір, Леся Стахів (дружина Є.-З. Стахіва)

І Євген-Зенон Стахів «здався» (згодився): «...я шаную зусилля львівських чиновників визнати мої досягнення, особливо мою частку Нобелівської премії миру за 2007 рік... Якщо ви все ще вважаєте цю розбавлену Нобелівську премію гідною уваги, то я радий прийняти ваше запрошення. Зенон Стахів» (27.12.2018).

Візит почався в другій половині дня 27 лютого з ознайомчої зустрічі з науковцями та представниками місцевої влади у Західному науковому центрі Національної академії наук України (ЗНЦ). Наступного дня професор Євген Стахів зустрівся з очільником Львівщини **Олегом Синюткою**. Опісля відбулося погашення конверта зі спеціальною маркою, виготовленою до 75-річчя від дня народження вченого. Після цих урочистостей професор Євген Стахів прибув до Львівського національного університету імені Івана Франка, де зустрівся з ректором університету, членом-кореспондентом НАН України, доктором філософських наук, професором **Володимиром Мельником**, головою ЗНЦ академіком НАН України **Зіновієм Назарчуком**, головою Наукового товариства ім. Т. Шевченка академіком НАН України **Романом Кушніром** та багатьма іншими. Ректор університету Володимир Мельник у своєму привітанні наголосив, що «...Євген Стахів заслуговує особливої поваги, не лише з огляду на свої наукові здобутки і практичні розробки, а й за те, що впродовж усього життя зберігає шану і любов до своїх українських коренів». Голова НТШ, професор Роман Кушнір у вітальному слові відзначив неocenний внесок вченого у розв'язання міжнародних проблем управління водними ресурсами, вручив Нобелівському лауреату диплом почесного члена Наукового товариства ім. Т. Шевченка, а професор Львівського університету **Олег Шаблій** презентував гостеві унікальне видання «Львів. Комплексний атлас» (Київ: ДНВП, 192 С.), яке вийшло 2012 року за загальною редакцією професора.

Мені випала честь зробити доповідь про почесного гостя. Мабуть, вперше за останні роки довелося робити її без ілюстративного супроводу через технічні проблеми.

Отож доповів коротко.

Євген-Зенон Стахів народився 21 грудня 1944 року у шпиталі в Інсбруку, Австрія, в сім'ї відомого українського підпільника, діяча ОУН **Євгена Павловича Стахіва**, родом із Перемишля. Мати була зі Львова. Найбільший вплив на нього мав батько, який розповідав йому про свій рід, про себе, про своє село та про свого батька – **Миколу Федоровича Стахіва** (1850 р. н.). Перебуваючи на військовій службі в австрійській армії, Микола Стахів познайомився у Перемишлі з **Казимірою Дудінською** і 1907 року одружився. То бабуся Євгена-Зенона Стахіва. А мати Євгена-Зенона **Марія** була з родини **Винників**, її старша сестра **Наталка** була розстріляна німецькими фашистами у Бабиному Яру 1942 року. Рідний дядько **Володимир** (старший брат батька) був активним учасником ОУН, міністром закордонних справ Української Республіки в уряді **Ярослава Стецька**.

Весілля батьків відбулося 8 січня 1944 року у Львові в колі близької рідні. Після закінчення війни родина опинилася в Австрії і в таборах біженців у Німеччині. У 1949–1950 рр. почалася масова еміграція на інші континенти. Батько Євгена вирішив їхати до Америки. Ситуація складалася так, що мусив їхати за океан зі старшим сином, а дружина залишилася у лікарні з меншим сином **Борисом**, який захворів на менінгіт. Почалося поневіряння Америкою у пошуках роботи, адже робочих місць не було, та й сина треба було прилаштувати під догляд. І лише через 15 місяців сім'я об'єдналася в Америці.

1952 року родина Стахівих поповнилася – народилася донечка **Лариса**. Життя стало ще важчим, ледве зводили кінці з кінцями. Крім того, батько півроку лежав у шпиталі. Проте вміння Євгена Стахіва (батька) поборювати життєві труднощі дозволило сім'ї оселитися у Нью-Йорку та дати освіту дітям.

За порадою батька Євген-Зенон почав навчатися на інженера, хоча мріяв стати вченим-фізиком. Якоюсь мірою його мрія була зумовлена тим періодом розвитку фізики та технічним прогресом у царині дослідження навколосемного простору, а запуск першого супутника Землі надихав багатьох молодих людей до студювання науки фізики.

Як зізнається Євген Стахів (молодший), за складом мислення він більше практик, аніж теоретик: його цікавили гідрологія, океанологія, водні ресурси, клімат. Зазначимо, що гідрологія – наука, яка вивчає гідросферу, її властивості та явища і процеси, що в ній відбуваються та складається з гідрології моря і гідрології суходолу. Гідрологія тісно пов'язана з такими науками, які вивчають географічну оболонку і, зокрема, діяльність вод на Землі, а саме: з метеорологією, ґрунтознавством, геоморфологією, фізичною географією, геологією. Як система наукових знань, гідрологія започатковувалася на початку ХХ століття. Помітний внесок у розвиток цієї галузі науки зробили і українські вчені, зокрема творець української школи гідрологів академік Академії наук УРСР (від 1929 р.), дійсний член ВАСГНІЛ (від 1935 р.) **Євген Володимирович Оппоків**. Одним із важливих наукових результатів гідрологічних досліджень вченого було уточнення рівняння водного балансу, відоме в науці як рівняння Пенка–Оппоківа.

У 1960-х роках Зенон Стахів працює асистентом у знаменитого вченого-кліматолога в Колумбійському університеті (Нью-Йорк). Уже в той час зацікавився проблемою зміни клімату та впливу океанів на атмосферу. Згодом молодий вчений здобуває докторський ступінь з управління водними ресурсами в університеті Джона Гопкінса в Балтиморі, спеціалізується на розробці методів управління водними ресурсами великих річкових басейнів, очолює управління міжнародних проектів Інституту водних ресурсів Корпусу інженерів армії США. Зазначимо, що головними напрямками цієї діяльності є підтримка дамб, річкових навігаційних шляхів, систем протиповеневого захисту по всій країні. Якщо подивитися на зміни клімату за останні 5 тисяч років, зазначають науковці, то побачимо, що існують періоди посухи, які могли розтягуватися на століття і кардинально змінювати спосіб життя людей. Так, наприклад, Північна Сахара (де нині Лівія, Туніс, Марокко) за часів Древнього Єгипту була зеленою... А іранські і тюркські кочовики в давні часи марно йшли з Азії в українські степи: внаслідок посух їхній худобі бракувало пасовищ... Проблема полягає в тому, що наразі досить важко розрізнити, якою мірою нинішнє потепління зумовлено людською діяльністю, а якою – природними чинниками... Назагал глобально тепліше. Температура повсюдно підвищується на один градус. Скресає крига в Гренландії, рівень моря підвищується трохи швидше за природний темп. За деякими прогнозами, за сто років море підніметься на 30–40 см...

Від 1989 року Євген Стахів працює у Міжнародній групі експертів ООН зі зміни клімату як провідний експерт із дослідження водних проблем. Його в 1991–1992 роках запрошує міністр охорони навколишнього середовища незалежної України **Юрій Шербак** оцінити стан водного господарства України. Цей проект був підтриманий фінансово Світовим банком, але, на жаль, співпраця тривала недовго...

У 2003 році Євгена Стахіва призначають міністром водного господарства та іригації в тимчасовій військовій адміністрації в Іраку. Ця країна стовідсотково залежить від водних ресурсів, а після воєнних дій іригація лежала в руїнах. Але вже через три місяці система запрацювала, а за півроку вдалося передати її інженерам цієї держави. Все це стало можливим завдяки таланту вченого Євгена Стахіва, що зрештою зумовило його визнання світовою науковою

громадськістю. 2007 року він стає лауреатом Нобелівської премії миру серед числа вчених-експертів з питань зміни клімату ООН за «їхні зусилля, направлені на поліпшення більшої кількості знань про зміну клімату, що відбувається за вини людини, та закладання основ тих заходів, які необхідні для боротьби з такою зміною».

Доктор Євген Стахів нині (2019) є «видатний запрошений науковець» в Інституті водних ресурсів інженерних військ США, одночасно він викладає та проводить наукові дослідження в Університеті Джона Гопкінса з 2012 року; співголова багатьох міжнародних конференцій, автор понад 100 наукових статей та 150-ти технічних звітів, визнаний вчений в галузі науки кліматології.

Важливо зазначити, що Євген Стахів, як і його батько, переймається ситуацією в Україні; впродовж останніх двох десятиріч років він допомагає становленню та розбудові нашої держави. В Америці створені і діють асоціації та товариства допомоги Україні у фінансуванні спільних проектів, грантів на навчання та стажування...

Потім з доповіддю виступив професор Євген-Зенон Стахів. Найперше він зазначив, що «...справа Нобелівської премії – це бути в потрібному місці в потрібний час. Безліч видатних людей могли б здобути цю премію, але дуже багато залежить саме від обставин і часу». Далі вчений зробив наукову доповідь на тему «Паризька кліматична угода: пом'якшення чи адаптація». Вчений зазначив, що світова спільнота стоїть перед ключовим вибором: домагатися пом'якшення клімату, щоб максимально сповільнити темпи глобального потепління або ж працювати над адаптацією до нових умов життя, пов'язаних зі зміною клімату.

Розповівши про проблему нерівномірного обмеження кількості викидів газів, а також про зміни кліматичних умов у різних регіонах планети, науковець зазначив, що за останні десятиліття людство таки навчилося більш ефективно мінімізувати шкоду внаслідок кліматичних змін. «Ми прийняли те, що зміни клімату відбуваються завжди. І одне з головних питань, яке постає сьогодні – як має виглядати інфраструктура, щоб забезпечити водні ресурси для майбутнього», – зазначив науковець. Учений на конкретних прикладах продемонстрував, як важко інженерам і науковцям розробляти конкретні проекти із водозабезпечення в умовах непевних прогнозів щодо річної кількості опадів та інших природних чинників.

Євген-Зенон Стахів висловив переконання, що найбільш прийнятний шлях – це адаптація до змін кліматичних умов, яка містить варіанти пристосування як на короткий, так і на тривалий терміни. Майбутнє вчений бачить у розвитку науки, зокрема нанотехнологій, штучного інтелекту, нейротехнологій, біотехнологій, матеріалознавства та інформаційних технологій. Адаптація до клімату – це більш вигідний шлях з урахуванням як природних, так і економічних чинників, в розвиток нових джерел енергії та новітніх галузей науки: кібернетики, генної інженерії, штучного інтелекту тощо дасть джерела підвищення ефективності цієї адаптації. Нобелівський лауреат зазначив, що динамічний розвиток науки дозволить у майбутньому знайти більш дієві методи для протистояння кліматичним змінам.

Після виступу вчений відвідав Музей історії університету, де залишив запис: «Я прибув до Львова і Львівського Університету з великою приємністю. Дуже цікаві науковці і високий стан науки. Є велика майбутність для України».

Вручення диплома про присвоєння почесного звання доктора «Honoris causa» Євгенові Стахіву ректором Національного університету «Львівська політехніка» Юрієм Бобало

Наступного дня, 1 березня, урочистості відбувалися в Національному університеті «Львівська політехніка». У прекрасній залі університету перед студентами й викладачами спершу виступив Євген-Зенон Стахів, прочитавши лекцію «Комплексне управління водними ресурсами та його роль у скороченні бідності». Після лекції на вченій раді університету відбулося урочисте вручення диплома доктора «Honoris causa» Євгенові Стахіву. Промоційну доповідь про вченого виголосив директор Інституту будівництва та інженерії доквілля «Львівської політехніки» професор **Зіновій Бліхарський**, наголосивши на його наукових здобутках та глибокій відданості рідній землі. Ректор університету, професор **Юрій Бобало** у своєму вітальному слові зазначив, що Євген-Зенон Стахів став 50-м, хто отримав це почесне звання у «Львівській політехніці». Ювіляра привітали короткими промовами професор **В. Шендеровський** та голова НТШ академік **Роман Кушнір**. Зворушливу промову виголосив Нобелівський лауреат, наголосивши, що «...отримати звання доктора «Honoris causa» «Львівської політехніки» для мене велика честь. Це рівноцінно міжнародним нагородам... Я завжди відчував близькість до української землі, де я народився, тож нинішній день для мене є знаменним...»

По обіді цього ж дня відбулася зустріч лауреата Нобелівської премії Євгена-Зенона Стахіва у стінах Львівського торговельно-економічного університету. Спершу його зустрічали на площі перед головним корпусом з хлібом-сіллю студенти університету, ректор, а також представники професорсько-викладацького складу найстарішого торговельно-економічного закладу вищої освіти в Україні. Після урочистої зустрічі ректор університету, професор **Петро Куцик** ознайомив гостя з 200-річною історією наукового закладу. Згодом професор Є. Стахів прочитав лекцію студентам та викладачам «Комплексне управління водними ресурсами та його роль у скороченні бідності». Кульмінаційним моментом заходів зі вшанування Нобелівського лауреата стало урочисте зібрання, під час якого відбулася церемонія присвоєння йому почесного звання «Honoris causa» Львівського торговельно-економічного університету. Вченого представив професор **Роман Гелей**, який і зачитав рішення вченої ради університету від 4 лютого 2019 р.: «...за видатні заслуги у збереженні водних ресурсів Землі, високий науковий професіоналізм, плідну

діяльність в ЮНЕСКО та ООН і великий внесок у зміцнення авторитету університету присвоїти звання «Honoris causa» Львівського торговельно-економічного університету лауреату Нобелівської премії миру 2007 року Євгену-Зенону Стахіву». На завершення заходу відбувся святковий концерт за участі колективів університету: народної капели бандуристок «Галичина», народної хорової капели «Мрія» та студентів університету.

Сьогодні львівська громадськість може пишатися тим, що у Львові відбулася така знаменна подія – приїзд на рідну землю лауреата Нобелівської премії миру, доктора Євгена-Зенона Стахіва, видатного вченого та великого патріота України.

Вже із американського континенту Євген Стахів написав: «...я ще раз дякую за всі Ваші зусилля, спрямовані на те, щоб довести мою Нобелівську премію до уваги вчених у Львові...». Що сказати: будемо сподіватися, що про своїх видатних синів невдовзі знатиме і вся Україна. ■

Ректор Львівського національного університету ім. І. Франка Володимир Мельник та Є.-З. Стахів

Вручення диплома про присвоєння почесного звання доктора «Honoris causa» Євгену Стахіву ректором Львівського торговельно-економічного університету Петром Куциком

Марка та конверт, створені до 75-річчя Є.-З. Стахіва, з автографом ювіляра

Лекція Є.-З. Стахіва у Львівському торговельно-економічному університеті